

Олена Бугаєва,

науковий співробітник НБУВ,

канд. іст. наук

Інформаційні ресурси музеїв Києва: проблема джерел Української іконографії

У статті розглядається проблема іконографічних джерел як одного з пріоритетних напрямів української біографістики. На основі аналізу експозиційних фондів музейних установ Києва здійснено спробу узагальнення їхнього наявного іконографічного ресурсу.

К л ю ч о в і с л о в а: джерела української біографістики, інформаційні ресурси, Український національний біографічний архів, музеї Києва.

Одним з пріоритетних напрямів розвитку гуманітарної політики українського суспільства сьогодні є дослідження і збереження історико-культурної спадщини українського народу як скарбниці національної пам'яті. Тому особливої ваги набувають розробки в галузі формування національних інформаційних ресурсів, започаткування різного формату комплексних баз даних багатоаспектного використання, що стало можливим завдяки впровадженню новітніх електронних технологій у сферу вітчизняної гуманітаристики. В цьому плані формування експериментальної електронної моделі науково-інформаційного банку даних «**Українська іконографія**», розроблення її системотехнічних принципів розглядається як етап практичної реалізації збереження, систематизації та інтегрування цієї інформації. Накопичений у фондах державних і відомчих музеїв, архівів, бібліотек та інших спеціалізованих установ України комплекс іконографічних джерел і документальних свідочств, що має безсумнівну цінність візуально-репрезентативного фонду вітчизняної історії, викликає дедалі більшу зацікавленість українського суспільства.

Українська іконографія (УІ) є невід'ємним складником Українського національного біографічного архіву (УНБА) – комплексного національного зводу, призначеного відтворити історію України в біографіях її видатних представників. На такому підході консолідації різних сфер гуманітарного циклу ґрунтується новий напрям історико-біографічних досліджень, що відкриває нове, незаангажоване розуміння вітчизняної історії, дає справжнє усвідомлення таких понять, як «історичний час» та «історичний процес» [8]. База УІ – як системний складник УНБА і як самостійний інформаційний ресурс – відкриває унікальні можливості для електронного архівування і одночасно ревізії наявних іконографічних даних у фондах музеїв,

архівів, бібліотек України, а також поза її межами. Відпрацювання моделі електронної бази УІ відбувається за певними принципами, побудованими з урахуванням загальної концепції, теоретико-методологічних та методичних засад створення УНБА, розроблених співробітниками інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Сьогодні українська історична наука постала перед необхідністю вирішення комплексу завдань, пов'язаних з українською іконографією, обґрунтувавши необхідність започаткування її електронної бази – від постановки проблеми до практичної реалізації, цінність якої сягає національного масштабу. На підставі окреслених співробітниками відділу образотворчих мистецтв інституту української книги та інституту біографічних досліджень НБУВ теоретико-методологічних питань (у тому числі змістового визначення «іконографічне зображення»), вироблення загальних критеріїв видового та жанрового діапазону іконографічного об'єкта, моделі опису сканованого іконографічного зображення було здійснено перші кроки у практичній реалізації даної експериментальної системи української наукової іконографії.

Одним із найважливіших сучасних іконографічних джерел є музейні, архівні, бібліотечні тощо фонди Києва, що підлягають опрацюванню з метою виявлення, систематизації та наукового структурування іконографічної інформації за виробленими критеріями. Так, системному, ґрунтовному вивченню підлягають збережені в цих установах величезні масиви документального і художнього ілюстративного матеріалу, зображень діячів української історії і культури – портрети, словесні (описові) портрети, особисті підписи, фрагменти рукописів, авторських малюнків та інших художніх зображень, печатки, родові герби, екслібриси, нуміз-

матичні вироби, грамоти, нагороди, меморіальні об'єкти – дошки, надгробки тощо. На жаль, в Україні нема системи збереження і документування іконографічної інформації. Кожна установа обробляє електронно-інформаційні фонди окремо за конкретними програмами, що визначають її масштаби і форми електронного опису джерел (розраховані здебільшого на слабку матеріально-технічну базу).

Сьогодні у Києві існують близько 73 музеїв та понад 20 архівів, що містять іконографічну інформацію (див. *Перелік музеїв Києва*, наведений наприкінці статті). В сучасному світі значно змінилось суспільне ставлення до архівних, бібліотечних, музейних фондів, які репрезентують не формалізовану сукупність документів фізичних, юридичних осіб або інших суб'єктів, а є документованою пам'яттю людства. На сторінці історії особа сприймається не тільки як конкретний індивід, а й своєрідна спільнота таких індивідів [5]. Та чи інша музейна або архівна установа, як правило, визначає обсяги, види і форми структурування наявного іконографічного інформаційного ресурсу і режими його використання – відкритого для широкого кола користувачів або закритого (депозитарного), розрахованого на фахівців. Оскільки база УІ фактично має слугувати комунікативним засобом передання візуальної інформації про видатних синів і дочок українського народу, остільки завдання свідомого удосконалення її зберігання і виділення в окрему сферу наукових досліджень розглядається сьогодні як одне з першочергових. Зараз в Україні існують необхідні кадрові, науково-теоретичні та технічні ресурси для реалізації проекту «Українська іконографія».

Кожний музей має свою специфіку комплектування фондів і форм експонування документів історії, що пов'язано з особливостями відтворюваної ним галузі діяльності. У межах даної статті, на жаль, неможливо розкрити наявний іконографічний ресурс усіх музейних установ Києва. Разом з тим, вважаємо за доцільне зробити спробу окреслити шляхи і напрями іконографічного пошуку та, за змогою, довести до користувача інформацію про наявність / відсутність у музейному фонді того чи іншого іконографічного потенціалу, обсяги, склад та зміст документів та експонатів.

Скарбницею української іконографії вважається **Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України (ЦДАМЛМ)**, який є найпотужнішою архівно-музейною установою країни, де з 1968 р. зберігаються всі документальні матеріали діячів української літератури і мистецтва. В ньому одночасно поєднуються функції і архіву, і музею, що

створює умови для комплексного комплектування фондів і всебічного їх використання. Станом на 2002 р. ЦДАМЛМ нараховує 1354 фонди. З них 110 – це фонди установ і організацій, 1244 містять матеріали особового походження. У 283 838 од. зб. тут зберігається майже 300-літня історія української культури – від XVIII ст. до наших днів. Фонди творчих спілок і товариств; видавництв, редакцій газет і журналів; театрів; ансамблів; хорів; капел; оркестрів; кіностудій; естрадних і церковних колективів тощо представлено 106 026 од. зб.; 159 037 од. зб. – фонди особового походження діячів літератури і мистецтва України: драматургів, критиків, літературознавців, перекладачів, поетів, прозаїків, публіцистів; диригентів, композиторів, музикантів-виконавців, музикознавців; архітекторів, дизайнерів, майстрів народної творчості, мистецтвознавців, скульпторів, художників; акторів кіно, кінознавців, кінооператорів, кінорежисерів, сценаристів; бібліотекарів, видавців, етнографів, редакторів, філологів, фольклористів та ін. Колекція фотодокументів представлена 18 775 од. зб., фонди музейних предметів налічують 18 785 експонатів, друкованої продукції – 179 249 примірників журналів і газет. Систематизація анотованих фондів здійснюється в алфавітному порядку за видами мистецтв [7, с. 11–12].

З Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України до ЦДАМЛМ надійшло близько 2000 од. зб. *харківського фонду Кооперативного видавництва пролетарських письменників «Гарт»* (Ф. 585). З Держархіву Києва було передано фонди *Київського товариства старожитностей і мистецтв* (Ф. 728), *Київського товариства охорони пам'яток старовини та мистецтва (1895–1914)* (Ф. 648), *Київського художньо-промислового та наукового музею* (Ф. 727), *Київського відділення імператорського Російського музичного товариства (1863–1918) (РМТ)* (Ф. 646), *Всеукраїнського державного польського театру (1930–1938)* (Ф. 650). Фонди установ і організацій є надзвичайно цінними, оскільки зберігають рідкісні, ексклюзивні експонати і документи з історії української культури. Наприклад, матеріали з історії образотворчого мистецтва та архітектури кінця XIX – поч. XX ст., які складають значну частину фонду Київського товариства старожитностей та мистецтв. Серед документів – статут і список членів Товариства, статут Київського художньо-промислового та наукового музею, рукописи колекцій і предметів, що надходили до Товариства старожитностей і музею, каталог посмертної виставки картин і офортів художника І. Й. Левітана, офортів

Г. Штрауке, О. Бенца та ін., документи й матеріали рисувальної школи М. Мурашка за 1908–1913 рр.

Історія українського музичного і театрального мистецтва XIX – поч. XX ст. представлена кількома фондами: *Київського відділення РМТ* – серед низки цінних документів епохи (протоколів, звітів тощо) він містить програми, афіші концертів; *Житомирського російського драматичного товариства (1899–1909)* (Ф. 675); *Дирекції Київського постійного театру (1834–1861)* (Ф. 647) та *Лук'янівського народного дому (1844–1890)* (Ф. 676) [6].

У фондах ЦДАМЛМ широко представлено різного формату іконографію діячів мистецьких спілок, що діяли в Україні впродовж XX ст., та цінні з біографічної точки зору документи, оскільки зберігають широкого спектра інформацію, необхідну для ідентифікації тих осіб, чиї зображення можна зустріти в інших колекціях фотодокументів, особових справах тощо. У «Фонді» *Спілки художників України (1944–80)* (Ф. 487), започаткованого 1944 р. як Українське відділення Художнього фонду СРСР (сучасна назва – з 1994 р.), крім інших, містяться списки особового складу, листування, списки художніх творів українських художників для картинної галереї «ГЕKKOCO» виставки-продажу в Японії 1977 р. та ін. [7].

Фонд № 590 *Національної спілки письменників України (1939–79)* складається з 1204 од. зб. Тут зберігаються відомості про життя та діяльність провідних літераторів у документах – відзначення ювілеїв П. Тичини, І. Франка, впорядкування літературної спадщини Я. Галана та Ю. Яновського, спогади В. Василевської та О. Корнійчука про Всесвітній конгрес миру в Парижі 1949 р., а також грамоти, дипломи, окремі фотографії П. Загребельного та І. Гончаренка, фотоальбоми про перебування українських письменників у Грузії, Казахстані, Литві, Братиславі, альбом з фотографіями та віршами членів літературного гуртка Чернігова та ін. [8]. Велика кількість групових і персональних фотографій митців XX ст. зберігається у Ф. 816 *Бюро пропаганди і розповсюдження художньої літератури Національної спілки письменників України (1948–82)* – Остапа Вишні, П. Воронька, Я. Галана, А. Головка, О. Гончара, П. Загребельного, Н. Забіли, В. Козаченка, О. Корнійчука, Д. Косарика, В. Кучера, Г. Майбороди, П. Майбороди, А. Малишка, М. Нагнибиди, С. Олійника, Н. Рибак, В. Сосюри, В. Собка, М. Стельмаха, П. Тичини, М. Упеника, М. Ушакова, Г. Чубач, А. Шияна, О. Ющенко та ін. [7, с. 261–262].

Фонд № 616 *Національної спілки театральних діячів (1869–1984)* містить 4811 од. зб. Тут предс-

тавлено списки творчого складу театрів республіки, списки драматичних творів, афіші, програми концертів та вистав. Заслужують на окрему увагу творчі портрети акторів А. Бучми та В. Чистякової, видатного оперного співака А. Солов'яненка, головного диригента Театру опери і балету ім. Т. Г. Шевченка С. Турчака, театрального художника А. Щеглова. В них подаються розгорнуті біографічні довідки, проілюстровані фотодокументами і ґрунтовною бібліографією праць. Раритетної цінності набули різножанрові ілюстративні матеріали цього фонду – це альбом з фотографіями вистав, грамоти членів Спілки, окремі фотографії артистів, альбоми ескізів, афіші, фотографії українських національних костюмів й вбрання, одягу українських національних армій, фотографії зброї XI–XIX ст. (2 альбоми, 293 прим.). Зберігаються в цьому фонді фотографії творчого складу труп М. Кропивницького (1882), М. Садовського (1890), похорону М. Старицького (1904); артистів театру «Березіль» під час гастролей по країні (1918–37), творчого складу Львівського театру ім. М. Заньковецької (1944–73); приватні фотографії народної артистки Н. Ужвій (1916–74), акторів О. Ватулі (1920–52), А. Бучми (1922–56), Г. Юри (1924–57), О. Петрусенко (1930); фото похорону М. Заньковецької (1934), М. Кропивницького та ін. Альбоми фотографій містять 3534 зображення, серед яких не тільки корифеї українського театрального мистецтва, але й видатні музиканти, громадські діячі та ін.: П. Білинник, П. Вірський, В. Василько, М. Вериківський, М. Донець, Б. Гмиря, В. Гужова, Ю. Кипоренко-Даманський, В. Комісаржевська, В. Коченко, Н. Копержинська, М. Литвиненко-Вольгемут, І. Паторжинський, А. Роговцева, О. Рубчаківна, Б. Руденко, О. Сандлер, О. Хвостенко-Хвостов та багато інших.

Матеріали *Національної спілки кінематографістів України* відтворюють історію цієї мистецької галузі в численних зразках іконографічної персоналістики, представлених особовими справами членів СКУ (Ф. № 655) за 1968–85 рр., серед яких імена В. Андрійчука, Л. Бикова, В. Векшина, В. Івченка, О. Канєвського, І. Корнієнка, С. Параджанова, Ю. Пархоменка, М. Пилявського, О. Сандлера, М. Смирнова, А. Харитонова, Г. Христича, І. Шамо та ін. Окремі справи цього фонду розкривають співробітництво українських кінематографістів із зарубіжними колегами з Болгарії, Німеччини, Чехословаччини; містять фотодокументи про участь у декадах української літератури та мистецтва в РСФСР, Прибалтиці, Узбекистані тощо; архівні документи про святкування ювілеїв провідних кі-

номитців, що залишили помітний слід в українському кінематографі – В. Івченка, О. Довженка, І. Кавалерідзе, С. Мартинсона, І. Савченка, творчих зустрічей з Р. Биковим, О. Михалевичем, В. Мотилем, Ю. Райзманом та ін.

Центральне місце у фондах ЦДАМЛМ посідають особові фонди, що змістовно є найбільш інформативними для біографістів. За роки незалежності співробітниками виведено у відкрите користування групу фондів письменників і митців, що зазнавали цензурних і моральних утисків. Опрацьовані особові фонди знайшли належне відображення в першому випуску «Путівника ЦДАМЛМ України», представлені в алфавітному порядку у вигляді анотацій станом на 1 січня 1993 р. Анований опис фонду особового походження передбачає відображення наявного комплексу документів, розкриття їх змісту і форми. Складається опис з трьох основних частин: 1) найменування і номера фонду, дат матеріалів фондоутворювача (вони не збігаються з біографічними датами, оскільки поповнюються спогадами рідних, дослідницькими статтями про особу тощо); 2) історичної довідки про фондоутворювача – роки життя, фахова спеціалізація, почесні та наукові звання. Для представників мистецьких галузей назва фонду походить від найбільш вживаного імені – за прізвищем або псевдонімом; 3) анотації змісту фонду, що передбачає опис творчих матеріалів за фахом діяльності – художніх, музичних, літературних тощо у хронологічному порядку, біографічних матеріалів – громадської та службової діяльності, майново-побутових матеріалів, фотодокументів. Наприкінці анотації вміщено матеріали, зібрані фондоутворювачем, а також образотворчі матеріали – індивідуальні та групові фотографії, малюнки. Як правило, в анотаціях обумовлюється копійність творів – якщо це вирізки з газет чи журналів. Автографічність або оригінальність описуваних матеріалів не зазначається.

Для прикладу можна навести особову справу (Ф. 87, оп. 1) історика архітектури, члена-кореспондента Академії архітектури СРСР (з 1941 р.) Іполита Владиславовича Моргілевського. Фонд І. В. Моргілевського складається з 49 од. зб. за 1889–1942 рр. Наявний іконографічний матеріал фонду має велику художню цінність – тут зберігаються авторські креслення й записи щодо обмірів та історико-архітектурного обстеження Спасо-Преображенського собору у Чернігові (1922–23), щоденник досліджень і обмірів Успенської церкви Селецького монастиря у Чернігові (1924–26). За допомогою офіційних документів справи, таких як посвідчення, довідки, заяви про

відрадженьня, відкриті листи, мандати, накази, повідомлення, сьогодні можна відтворити біографічний портрет цієї легендарної постаті. З них дізнаємось про те, що І. В. Моргілевський працював у комітетах з охорони пам'ятників старовини і мистецтва, у 20-ті роки обіймав посаду викладача в київських – Художньому, Архітектурному та Політехнічному – інститутах. Як дослідник, він активно займався науково-практичною діяльністю – проводив археологічні розкопки в Канівському повіті, завідував обмірами Софійського собору в Києві, що проводились музейно-виставковою секцією Київської губнаросвіти, перебував на посаді інспектора Київської секції ВУКОПИСу (1918–21). І. В. Моргілевському було видано відкритого листа від Українського комітету охорони пам'ятників культури при Укрнауці НКО УРСР на право досліджень старих будівель Київської Русі по всій Україні (1927), мандат Наркомосу Грузії на право досліджень пам'ятників архітектури Грузинської РСР (1933). Українським комітетом охорони пам'яток культури йому було присуджено Другу премію за вишукування пам'яток культури і високу фотографічну техніку робіт (1933). На початку 1940 р. за Наказом Комітету у справах мистецтв при РНК СРСР І. В. Моргілевський увійшов до складу комісії з реставрації і охорони архітектурних пам'яток (1940). В архіві митця зберігаються 24 посвідчення про роботу у складі ВУАН і Академії архітектури СРСР. Він був постійним членом ВУАН (1924), членом Асоціації сходознавства ВУАН (1925), дійсним членом Археологічного комітету ВУАН (1929), Комісії ВУАН з вивчення Близького Сходу (1930), членом-кореспондентом Академії архітектури СРСР (1941) тощо. Послужний список наукової діяльності разом з переліком опублікованих праць, що є важливим інформаційним біобібліографічним джерелом, вміщено в автобіографії І. В. Моргілевського. Фотоархів митця представлено чотирма його персональними портретами (1932–36) та двома фотокартками будинку, де він мешкав (без дати).

Унікальні за своєю художньою цінністю іконографічні матеріали зберігаються у **Національному художньому музеї України**, який, за задумом одного з його засновників академіка М. Біляшівського, формувався як науково-дослідний центр з вивчення національної культури, історії та мистецтва. Не випадково цю установу було створено на базі Київського музею старожитностей і мистецтв. Тут зберігається найбільша в Україні колекція ікон, живопису, скульптури і графіки. Фонди Музею містять важливі матеріали творчості митців, документи, що ілюструють їх життєвий та творчий шлях. Тут започатко-

вана власна система фондування архівних матеріалів, що забезпечила виділення документально-архівного фонду як науково-допоміжного відповідно до основного – мистецьких творів [1, с. 185]. У Музеї створено 57 окремих фондів особового походження і колекцій у кількості 6106 од. зб., що відображають період XVII–XX ст. Це фонди славетних українських художників – М. Бойчука, Є. Буковецької, М. Епштейна, А. Іванової, Є. Касіяна, С. Конончука, К. Костанді, Л. Крамаренка, С. Левицької, А. Меневича, П. Мартиновича, Олександра та Миколи Мурашка, Г. Нарбута, І. Падалки, О. Пашенка, А. Петрицького, М. Попова, М. Самокиша, О. Сахновської, С. Світославського, І. Селезньова, О. Сластіона, К. Трутовського, О. Хвостенка-Хвостова, М. Шаронова, М. Ярового та ін.

Живописні зібрання і колекції Музею неодноразово ставали сенсаційними на міжнародних виставках. Наприклад, тут зберігається ікона XII ст. «Св. Георгій в Житті», що виставлялась 1997 р. на Всесвітній виставці «Слава Візантії» у Метрополітен-музеї (Нью-Йорк), знайдена на початку 1960 р. київським ученим Г. Логвіним. Вона виконана в техніці поліхромних рельєфів, яка майже не зустрічається в тогочасній православній традиції. Французький мистецтвознавець російського походження О. Грабар визнав цю знахідку як подарунок світовій науці. Зберігаються тут й інші найцінніші роботи українських малярів. Наприклад, «Волинська Богоматір», що належить пензлю маляра луцької школи XIV ст. Відомо, що Ягеллони, які правили Польщею протягом ста років, запрошували для розпису костьолів саме українських майстрів. Так, 1418 р. український маляр Андрій Русин зробив розпис костюлу Владислава-Ягайла в Любліні у православному стилі. Вірогідно, учень Андрія Русина став автором ікони «Чудо св. Георгія о зміє», виставленої в Національному художньому музеї України.

Період художньої культури, що співпав з часом становлення української державності за доби козацтва та гетьманства, навіть здобув назву «мазепинське бароко». У фондах зберігся портрет запорозького старшини Василя Гамалії, людини атлетичного складу, якому турки надали прізвисько «гамал» («богатир»). Цей період також яскраво ілюструють різьблені розписні іконостаси – такі шедеври творилися не тільки в міських, але й сільських храмах (збудованих за розпорядженням гетьманів), прикладом чого є «Деїсус» з церкви с. Березна на Чернігівщині, вивезений до Києва 1930 р. Справжнім іконописним шедевром є ікона «Великомучениці» (1740-і рр.), що, ймовірно, належить пензлю Г. Левицького – ві-

домого художника, причетного до української еліти, придворного маляра родини Розумовських. Зберігся тут портрет письменника-богослова і драматурга, митрополита Св. Димитрія Ростовського (Туптала), канонізованого після смерті. Ймовірно, автором роботи був монах Києво-Печерської лаври Алімпій Галик. До цього періоду належать також гротескно-іронічні малюнки, такі як «Козак Мамай», де героєм виступає анонімний персонаж – запорожець-бандурист, що промовляє жартівливі вертепні тексти.

Найбільш ранній документ Музею – це лист ніжинського полковника Я. Жураховського до козака Мойсея Нарбути, що зберігається серед актів сімейного архіву документально-архівного фонду Георгія Нарбути (фундатор української книжкової графіки, один із засновників Української Академії мистецтв 1917 р.). Серед фотодокументів – фото похорону Г. Нарбути та експозиції його посмертної виставки.

Велика кількість цінних з наукової точки зору архівних документів зберігається у фонді засновника Київської рисувальної школи Миколи Мурашка. Є тут і неопубліковані унікальні щоденники з відомостями про художника та його оточення, листування з А. Праховим, В. Васнецовим, М. Ге, І. Рєпіним, фото В. Васнецова, М. Ге, І. Рєпіна, І. Шишкіна. У фонді художника О. Сластіона зберігається автограф історика Д. Яворницького.

Національний художній музей зберігає фонди одеських художників, що містять унікальні архівні документи як біографічного та іконографічного джерела мистецької персоналістики краю кінця XIX – першої половини XX ст. Це матеріали діяльності заснованого в Одесі К. Костанді (1850–1921) Південноросійського Товариства передвижників, його листи до відомих російських художників; матеріали про життя та діяльність художника А. Стіліануді (1866–1948) та його листування з одеськими художниками І. Бродським, Є. Буковецьким, П. Волокидіним, С. Кишинівським, М. Кузнецовим; фотодокументи Є. Буковецького та К. Костанді; листи фондоутворювача Товариства ім. К. Костанді О. Кипена, художників Г. Остроумової-Лебедевої, К. Петрова-Водкіна, І. Рєпіна, А. Рилова, М. Волошина, автограф Василя Кандинського та ін. [1, с. 188].

У музеї широко представлено різні за жанрами та стильовими напрямками художні твори українських авторів XVII–XX ст. Гідне місце тут знайшли роботи Т. Шевченка. Його «Автопортрет» експонувався на міжнародній виставці, що проходила в Петербурзькій Академії художеств 1860 р. Український художній реалізм представлено іменами М. Пимоненка («Суперниці. Біля колодязя»), С. Васильків-

ського, П. Левченка, М. Бурачека, А. Маневича, О. Мурашка («У пруда»). Роботи уродженця Полтави В. Максимовича – це виконані в стилі модерн величезні пано із зображеннями богатирського складу атлетичних персонажів, а «Кохання» О. Кричевського, навпаки, написано в техніці Пікассо з елементами японської графіки і кубізму.

У наш час визнання здобули такі художники, як О. Богомазов («Шарден футуризму»), В. Пальмов («український Пауль Клее»), М. Бойчук та ін. Музейна колекція містить різножанрові твори як авторів доби соціалістичного реалізму, так і плеяди т. зв. постмодерністського напрямку – О. Шовкуненка, Л. Крамаренка, М. Глущенко, С. Шишка, Т. Яблонської, О. Волобуєва та ін.

Рідкісні зразки народного мистецтва зберігаються у «Музеї Івана Гончара», започаткованому цим збирачем і засновником музею, скульптором і художником у польових експедиціях наприкінці 1950-х років, Іван Гончар був одним із організаторів Українського товариства охорони пам'яток історії та культури і ініціаторів створення найбільшого у світі скансена – Музею народної архітектури та побуту в Києві. Він цілеспрямовано провадив наукові дослідження народного мистецтва, вивчав історію України, відроджував у Києві народні звичаї. І. Гончар став автором серії історико-етнографічних альбомів «Україна та українці» (18 томів), що репрезентують імена і зображення українських митців – стародавні фотографії, портрети відомих людей, мистецькі та етнографічні пам'ятки. Особиста бібліотека Івана Гончара нараховує 2750 книг з українки – від стародруків Апостола 1625 року Лаврської друкарні в Києві, Октоїха 1640 року друкарні Сльозки у Львові до книг 90-х років ХХ ст. Збірка книжок представлена історичною та релігійною літературою, виданнями з живопису, скульптури, народного мистецтва, охорони пам'яток, краєзнавства, етнографії, фольклору, дореволюційними підручниками, енциклопедіями, словниками, народними календарями.

Неповторність колекції полягає у тому, що вона була сформована І. Гончаром не лише з огляду на наукову й історичну, але й, передусім, на естетичну цінність зібраних речей. Засновник Музею скомпонував усі експонати за кількома секторами (Малярство, Тканини, Кераміка, Музичні інструменти, Меморіальний відділ), кожний з яких представлено у двох напрямках – як витвори народного (аматорського) та професійного мистецтва. У 1993 р. на час створення державного Музею Івана Гончара колекція налічувала близько 8000 од. зб., зібраних митцем особисто. Нині вона продовжує по-

повнюватися новими експонатами і налічує близько 15 000 од. зб.

Чільне місце в секторі «Малярство» посідає народна картина, яка визначає пріоритети науково-дослідної і збирацької діяльності Музею. Особливу цінність становлять славетні «Козаки Мамаї», а також картини «Чумаки», «Слухають лірника», «Українка біля лісу», «Успенський Собор», портрети Тараса Шевченка. Колекція ікон (близько 500 од. із різних регіонів України) хронологічно охоплює ХVІ – поч. ХVІІІ ст. Найвизначніші з них – «Перенесення мощей Св. Миколи» (ХVІ ст.), «Пророк Аарон» (кін. ХVІІ ст.), «Успіння Богородиці» та «Поклоніння пастухів» (ХVІІ ст.), «Святий Юрій Змієборець» (ХVІІІ ст.), «Різдво Богородиці» (кін. ХVІІ – поч. ХVІІІ ст.). Рідкісний іконописний сюжет «Недремного ока» представлено в експозиції Музею 14 варіантами. Професійне малярство (132 од.) репрезентують твори В. Кричевського, В. Маковського, П. Левченка, А. Ждахи, С. Васильківського, С. Світославського, Г. Світлицького, О. Мурашка, О. Куриласа. Колекцію графіки (98 одиниць) представлено іменами К. Трутовського, О. Кульчицької, Г. Світлицького, Г. Нарбута, Ф. Красицького, І. Їжакевича, сучасних художників Г. Якутовича, В. Лопати та ін.

Колекція сектору «Народні тканини» налічує близько 2500 од.; найчисленнішими є рушники (900 од.), сорочки (бл. 300 од.), верхній одяг, килими, зразки вишивок (бл. 500 од.). Більшість експонатів ХVІІІ–ХІХ ст., зібраних упродовж 1950–80-х років, становлять значний науковий інтерес і мистецьку цінність, що є потужним іконографічним джерелом. Насамперед це такі тематичні збірки, як колекція плахт з Київщини, «черницькі рушники» з Черкащини, низка унікальних експонатів ХVІІІ ст., виконаних рідкісними чи вже втраченими техніками вишивання і ткання більшою мірою невідомих майстрів.

Збірка сектору «Народна кераміка» Музею нараховує 630 одиниць авторських і безіменних праць, що представляють усі гончарні осередки України в хронологічних межах ХVІІ – кінець ХХ ст.: від макітер, горщиків та мисок до зооморфної пластики, іграшок і кахеля. Найбільш повно представлені центральні регіони країни – Середня Наддніпрянина (Дибинці, Обухів, Васильків, Голоківка) і Полтавщина (Опішне, Міські Млини, Постав-Мука). Зібрання має унікальні ічнянські кахлі (Чернігівщина), знамениті кахлі О. Бахматюка, роботи гончарів Прикарпаття (Косів та Пистинь), Поділля (Бубнівка, Гайсин, Смотрич, Миньківка, Товсте) та ін.

Цінним ілюстративним джерелом української

музичної біографістики, що яскраво віалізує мистецький побут далекого історичного минулого нашої країни, є колекція народних музичних інструментів – це кобзи (найстаріша датована 1748 р.), бандури, цимбали, колісна ліра, цитра, коза (волінка), трембіти, сопілки, флюяра і дудка.

Меморіальний відділ присвячено відображенню творчої спадщини збирача і засновника музею І. М. Гончара. Тут виставлено також його бібліотеку, що є раритетом з точки зору її іконографічної цінності. Окремим розділом книгозбірні художника є література з дарчими написами Іванові Гончару від авторів, укладачів, упорядників, що налічує близько 130 видань.

Однією з найдавніших пам'яток культури та мистецтва України, що містить унікальні історичні свідчення про козацьку добу, є **Музей гетьманства**, утворений 1993 р. З історичної точки зору він заслужено розмістився на Подолі у дивом збереженому будинку по вул. Межигірській (назва вулиці походить від розташованого тут Межигірського козачого монастиря), який належить до пам'яток цивільної архітектури поч. XVII ст. Трьохсотлітня історія цієї будівлі органічно вплетена в біографію багатьох українських державних і релігійних діячів, військових, діячів культури тощо. Біля неї (на розі Межигірської та Волоської вулиць) у ті часи була розташована садиба Барановичів, ліворуч знаходився постійний двір бургомістра Петра Барщевського, будівлі нащадків київського воєводи часів Б. Хмельницького і Адама Кисіля. У 1763 р. до Межигірського монастиря приїжджав кошовий Війська Запорозького Петро Калнишевський [2].

Як свідчать документи київських архівів, ця садиба на поч. XVIII ст. належала знаній родині Сичевських, відомості про яку збереглися з часів гетьмана Івана Мазепи. Правнук священика Мартина Сичевського – Іван Степанович Сичевський, отримавши у Петербурзі військовий чин і повернувшись до Києва, одружився тут з дочкою полкового обозного Софією Єремівною Родзянко, оселився на Подолі в парафії церкви Миколи Набережного і не без покровительства гетьмана Кирила Розумовського став війтом. У 1787 р. садибу Сичевських за тисячу чотириста карбованців було продано київському купцю Козьмі Андрійовичу Усовичу, а 1810 р. її придбав купець Іван Петрович Покровський, ім'я якого зустрічається в документах Київського відділення Всеросійського Біблійного товариства, що сприяло розвитку книгодрукування та просвіти.

Після пожежі у Києві 1811 р. садиба Покровських лишилася без даху, реконструкцію якої було прове-

дено за проектом архітектора Андрія Меленського. По смерті І. Покровського садиба перейшла його синові Григорію (відома у Києві людина, голова міської Думи), згодом її успадкувала його дочка Олександра (за чоловіком – Морачевська). Родина Морачевських володіла садибою до 1917 р. За радянських часів будинок було переплановано для комунального проживання. З 1985 р. його взято під охорону держави і проведено реставраційні роботи.

Іншим важливим джерелом «Української іконографії» має стати колекція фотодокументів та музейних експонатів **Національного музею медицини України**, який є одним з найбільших у Європі. Цей музей було засновано у Києві 1973 р. заслуженим діячем науки України, доктором медичних наук, професором О. А. Грандо. Музей медицини розташований у будинку колишнього анатомічного театру Київського університету, спорудженого за проектом відомого архітектора А. Беретті 1853 р. Він є пам'яткою архітектури XIX ст.

У музеї представлено розвиток медицини України зі стародавніх часів до наших днів. В основу організації музею була покладена новітня концепція музеєзнавства, що зумовило комплексне використання науково-методичних і документальних матеріалів та експонатів із архітектурними, художньо-технічними та аудіо-візуальними засобами. Експозицію музею широко представлено портретними та скульптурними зображеннями відомих вчених-медиків і лікарів XIX ст. – початку XX ст., творами українського образотворчого мистецтва, пов'язаних з медичною тематикою.

* * *

У результаті аналізу інформаційного ресурсу іконографічних джерел музейних та архівних установ Києва зроблено спробу зведення у межах даного дослідження потужного і різнопланового масиву наявної іконографічної інформації, представленої багатьма сферами людської діяльності, що охоплюють майже весь «задокументований» період української історії. Визначено джерельну базу та жанрові орієнтири формування Української іконографії, окреслено масштаби іконографічної інформації окремих музейних та архівних установ, частково розкрито загальний склад і зміст документів. Узагальнення сучасних методичних та технологічних підходів наукового опису архівних і музейних документів, експонатів, художніх творів тощо відкрило перспективи для вироблення авторським колективом проекту оригінальних науково-методичних та програмно-технічних засад УІ в контексті

новітніх системотехнічних технологій створення електронних історико-біографічних баз даних.

Завдання УІ УНБА виходять за межі суто біографічних досліджень і на загальнонаціональному рівні полягають у відпрацюванні механізмів збереження і систематизації іконографічної спадщини та актуалізації (візуалізації) пам'яток культури та мистецтва в духовному житті українського суспільства. Однією із форм збереження цієї спадщини є поцифрування всіх видів наявних документальних та архівних ресурсів бібліотечних, музейних, архівних тощо установ. Настав час вироблення уніфікованих принципів і підходів фондування, обліку та систематизації документів з урахуванням специфіки установ-фондоутворювачів. Тому започаткування бази даних УІ УНБА, можливо, стане першим кроком на шляху відкриття віртуальної міжгалузевої програми, спрямованої на об'єднання зусиль наукових, бібліотечних, музейних, архівних працівників у справі розроблення загальних принципів і методів електронного збереження національного іконографічного фонду.

Останнім часом в Україні та країнах близького зарубіжжя починають виходити друком різноманітні публікації – від невеличких наукових повідомлень на конференціях до ґрунтовних персональних і колективних монографічних праць, присвячених дослідженням галузевої персоналістики, родинних архівів, особових фондів, музейних колекцій та ін., що містять ексклюзивні факти життя і діяльності та багатий ілюстративний матеріал. Такий стан розвитку сучасної гуманітаристики вимагає від українських учених переосмислення багатьох мистецьких явищ, що заслуговують на пам'ять та належне місце на сторінках вітчизняної історії.

Перелік музеїв Києва

Державні музеї

1. Національний музей історії України (вул. Володимирська, 2)
Філіал:
2. Музей історичних коштовностей України (вул. Січневого повстання, 21, корп. 12)
3. Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої вітчизняної війни 1941–1945 рр.» (вул. Січневого повстання, 33)
4. Києво-Печерський національний історико-культурний заповідник (вул. Січневого повстання, 21, корп. 9)
5. Національний художній музей України (вул. М. Грушевського, 6)
6. Національний музей літератури України (вул. Б. Хмельницького, 11)
7. Національний заповідник «Софія Київська» (вул. Володимирська, 24) (Держбуд)
Філіали:
8. 1) Музей «Андріївська церква – пам'ятник архітектури XVIII століття» (Андріївський узвіз, 23)
9. 2) Музей «Кирилівська церква – пам'ятка архітектури XII століття» (вул. О. Теліги, 12)
10. Національний музей «Чорнобиль» (пров. Хоревий, 1) (МВС)
11. Національний науково-природничий музей (вул. Б. Хмельницького, 15) (НАНУ)
Відділи:
12. 1) Археологічний музей (вул. Б. Хмельницького, 15)
13. 2) Ботанічний музей (вул. Б. Хмельницького, 15)
14. 3) Геологічний музей (вул. Б. Хмельницького, 15)
15. 4) Зоологічний музей (вул. Б. Хмельницького, 15)
16. 5) Палеонтологічний музей (вул. Б. Хмельницького, 15)
17. Національний музей медицини України (вул. Б. Хмельницького, 37) (МОЗ)
18. Музей історії Києва (вул. П. Орлика, 8)
Відділи:
19. 1) Музей культурної спадщини (вул. Московська, 46)
20. 2) Історико-меморіальний музей М. Грушевського (вул. Паньківська, 9)
21. 3) Київський меморіальний будинок-музей Г. Світлицького (вул. Дегтярна, 30, кв. 1)
22. 4) Київський музей О. Пушкіна (вул. Кудрявська, 9)
23. Історико-архітектурна пам'ятка-музей «Київська фортеця» (вул. Госпітальна, 24а)
24. Музей гетьманства (вул. Спаська, 16б)
25. Державний музей українського народного декоративного мистецтва (вул. Січневого повстання, 21, корп. 29)
26. Київський музей російського мистецтва (вул. Терещенківська, 9)
27. Музей мистецтв імені Варвари і Богдана Ханенків (вул. Терещенківська, 15)
28. Державний музей театрального, музичного та кіномистецтва України (вул. Січневого повстання, 21, корп. 24/26)
Відділ:
29. Будинок-музей Марії Заньковецької (вул. Велика Васильківська, 121)
30. Музей Івана Гончара (вул. Січневого повстання, 29)
31. Музей-майстерня Івана Кавалерідзе (Андріївський узвіз, 21)
32. Київська дитяча картинна галерея (вул. Шовковична, 17)
33. Київський державний музей Тараса Шевченка (бульвар Шевченка, 12)
Філіали:
34. 1) Літературно-меморіальний будинок-музей Тараса Шевченка в Києві (пров. Шевченка, 8а)
35. 2) Літературно-меморіальний будинок-музей Тараса Шевченка в Києві (вул. Вишгородська, 5)
36. Музей видатних діячів української культури – Лесі Українки, Михайла Старицького, Миколи Лисенка, Панаса Саксаганського (вул. Саксаганського, 97)

Відділи:

37. 1) Київський літературно-меморіальний музей Лесі Українки (вул. Саксаганського, 97)
38. 2) Київський меморіальний будинок-музей Миколи Лисенка (вул. Саксаганського, 95)
39. 3) Київський меморіальний будинок-музей Михайла Старицького (вул. Саксаганського, 93)
40. 4) Київський меморіальний музей-квартира Панаса Саксаганського (вул. Жилианська, 96)
41. Державний музей книги і друкарства України (вул. Січневого повстання, 21, корп. 9)
42. Київський літературно-меморіальний музей Максима Рильського (вул. Рильського, 7)
43. Київський літературно-меморіальний музей-квартира П. Тичини (вул. Терещенківська, 5)
44. Державний історико-культурний заповідник «Стародавній Київ» (Андріївський узвіз, 5) (Управління охорони пам'яток історії, культури та історичного середовища Київської міськадміністрації)
45. Педагогічний музей України (вул. Володимирська, 57) (Академія педагогічних наук)
46. Музей спортивної слави України (вул. Еспланадна, 2) (Держкомспорт)
47. Музей збройних сил України (вул. М. Грушевського, 30/1) (Міністерство оборони)
48. Музей праці і професійних спілок України (Велика окружна дорога, 3) (Федерація профспілок)
49. Центральний музей прикордонних військ України (вул. Січневого повстання, 44) (Держкомкордон)
50. Центральний державний архів-музей літератури та мистецтва України (вул. Володимирська, 22а) (Головархів)

Відомчі музеї

51. Народний музей революційної, бойової і трудової слави заводу «Арсенал» (вул. Московська, 2)
52. Народний музей історії заводу «Ленінська кузня» (вул. Електриків, 26)
53. Музей бойової і трудової слави заводу верстатів-автоматів (вул. Червонозаводська, 7)
54. Народний музей історії Київського електровагоноремонтного заводу (вул. Ползунова, 2)
55. Музей історії ВО «Київський радіозавод» (вул. Бориспільська, 9)
56. Музей історії Дарницького вагоноремонтного заводу (вул. Алма-Атинська, 74)
57. Музей трудової слави Дарницького шовкового комбінату (вул. Магнітогорська, 1а)
58. Музей спортивної слави України (вул. Червоноармійська, 55)
59. Народний музей історії Київського авіазаводу (просп. Перемоги, 100/1)
60. Музей історії заводу «Більшовик» (просп. Перемоги, 38)
61. Народний музей історії Київського механічного заводу (вул. Туполева, 1)
62. Музей історії заводу «Укркабель» (вул. Богговутівська, 14)

63. Народний музей історії заводу імені Артема (вул. Мельникова, 2)
64. Музей кіностудії імені О. П. Довженка (просп. Перемоги, 44)
65. Меморіальний музей композитора В. С. Косенка (вул. Коцюбинського, 9)
66. Меморіальний музей-квартира Б. Р. Гмирі (вул. Хрещатик, 15)
67. Меморіальний музей О. В. Палладіна (вул. Леонтовича, 9)
68. Музей історії Інституту надтвердих матеріалів імені В. Б. Бакуля (вул. Автозаводська, 2)
69. Музей історії Національного аграрного університету (вул. Героїв оборони, 15)
70. Музей історії Київського державного технічного університету будівництва і архітектури (просп. Повітрофлотський, 31)
71. Музей повітряного транспорту Київського міжнародного університету цивільної авіації (вул. Космонавта Комарова, 1)
72. Музей історії Київського національного університету імені Тараса Шевченка (вул. Володимирська, 60)
73. Музей трудової слави ВО «Південзахідтрансбуд» (вул. Ветрова, 3)

Список

використаної літератури

1. *Амеліна Л. О.* Особові архівні фонди художників у Національному художньому музеї. Загальна характеристика // Українське архівознавство: історія, сучасність та перспективи: Наук. доп. Всеукр. конф. – Київ, 19–20 листопада 1996. – К., 1997. – Ч. I.
2. Архівні установи України. Довідник / Упоряд. Г. В. Боряк, С. Г. Даневич, Л. А. Дубровіна та ін. – К., 2000. – 258 с.
3. *Бойчук М. П., Лякіна Р. М.* Козацьке коріння начальника неврологічного відділення Київського військового шпиталю, головного невропатолога Київського військового округу полковника медичної служби Р. П. Полторацького // Військова медицина України. – 2004. – 4, № 1–2. – С. 154–159.
4. Культурна спадщина України: Правові засади: Збірник офіційних документів. – К.: Істинина, 2002. – 336 с.
5. *Новохатський К.* Архів і особа: аспекти виміру // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство. – 1999. – Вип. 1. – С. 8.
6. *Павленко С. Ф.* Документи творчих установ і організацій у фондах ЦДАМЛМ України // Українське архівознавство: історія, сучасність та перспективи: Наук. доп. Всеукр. конф. – Київ, 19–20 листопада 1996 р. – К., 1997. – Ч. II. – С. 169.
7. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України: Путівник. Вип. 1. – К., 2003.
8. *Чижко В. С.* Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України. – К., 1996. – С. 171.